

A KUNHEGYESI JÁRÁS TÁRSADALMI SAJÁTÓSÁGAI SOCIAL PARTICULARITIES OF KUNHEGYESI DISTRICT

Kárász Katalin¹, Lipcsei József²

^{1,2}PhD hallgató

^{1,2}Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

E-mail: karasz.kata@gmail.com¹, lipcseijozsef@citromail.hu²

Összefoglalás

A Kunhegyesi járás az Észak-Alföldi régió leghátrányosabb helyzetű járása. Jelen tanulmány célja a járás népesedési folyamatainak megértése, amelyre a jövőben a járás településeinek társadalmi felzárkózás szempontú összehasonlító elemzése épül majd. A járás lakossága 2011 óta apad, az országos átlagokhoz képest a jövedelemszint és az adófizetők aránya alacsony, rosszabbak az egészségügyi mutatók és magasabb a korai halálozás aránya. Háromból két gyermek hátrányos helyzetű, miközben a fiatalok túlnyomó többsége végzettség megszerzése nélkül lemorzsolódik a középfokú oktatásból. A romák magas aránya önmagában nem magyarázhatja a romló gazdasági-társadalmi adatokat, meggyőződésünk, hogy a gazdasági teljesítménynek nincs etnikai specifikuma, oka inkább a társadalmi mobilitási lehetőségeknek az elmúlt két évtizedben bekövetkező jelentős beszűkülésében keresendő. Az ország számos más, magas roma lakosság-arányú járásához hasonlóan itt is jellemző a nem-roma népesség még nagyobb arányú elvándorlása, és a romák korábbi gyermekvállalási hajlandósága, magasabb fertilitása, melynek következtében e térségek elszlömösödnek, amivel a társadalmi mobilitási esélyek tovább szűkülnek. A felzárkóztató programoknak, gazdaságélénkítő beruházásoknak és a helyi roma képviselő aktív szerepvállalásának köszönhetően a járásban megindultak reménykeltő változások, például az iskolai végzettség és foglalkoztatottság növekedése, vagy a veszélyeztetett gyermekek számának csökkenése tekintetében. Kérdés, hogy az eddigi eredmények mennyire fenntarthatók, illetve vajon lehet-e számítani arra, hogy a térség idővel önfenntartó társadalmi felzárkózási pályára állhat-e. A kutatás jövőbeni irányai reményeink szerint árnyaltabb választ fognak tudni adni erre a kérdésre.

Abstract

The Kunhegyesi District is the most disadvantaged district in the Northern Great Plain Region. The aim of this study is to understand the population processes, which serves as a basis for a social comparative analysis of the District's settlements in the future. Population in the District has been steadily decreasing since 2011 besides lower income levels, poorer health indicators and a higher proportion of premature mortality. Two out of three children are disadvantaged, while the vast majority of young people drops out of secondary school without any qualification. The higher-than-average proportion of Roma population alone does not explain worsening economic output, we are convinced that economic performance has nothing to do with ethnic origin. Reasons are rather to be found in the deterioration of social mobility of the past two decades. Similarly to areas with a higher proportion of Roma population, the District also undergoes an exodus of non-Roma besides a higher fertility rate and earlier desire for child-bearing of the Roma, resulting in ghettoization, thereby further diminishing chances of social mobility. Thanks to social inclusion and recovery programs, as well as the commitment of local Roma stakeholders, promising changes are coming true with an increase in qualification and employment levels and a decrease in the number of disadvantaged children, we wonder whether

development is sustainable in the long run, and also, whether the District has a potential to independently self-sustain social development. We're hopeful to find more answers in further researches.

Kulcsszavak: társadalmi felzárkózás, hátrányos helyzet, elvándorlás, szociális ellátás, gyermekszegénység

JEL besorolás: A14, D63, J11

LCC: HB848-3697, HN1-995, HT401-485

Bevezetés

A vidéki társadalom sajátosságaiból eredő problémákra számos szakirodalmi forrás (pl. Molnár és Bogárdi, 2016 vagy Ritter, 2018) felhívja a figyelmet. A hátrányos helyzet kiváltó okai, vagy éppen indikátorai is lehetnek a társadalmi problémák, melyek gyakran az érintett térségek gazdaságfejlesztési lehetőségeit is lekorlátozzák (ld. erről Jedynak et al., 2017 vagy Ritter, 2014). A szociális gondok feltárását és kezelését ezen területek fejlesztésének kiinduló pontjaként tekintjük, amelyet a szakirodalom is alátámaszt (ld. pl. Kirby, 2006; Patrick 1997).

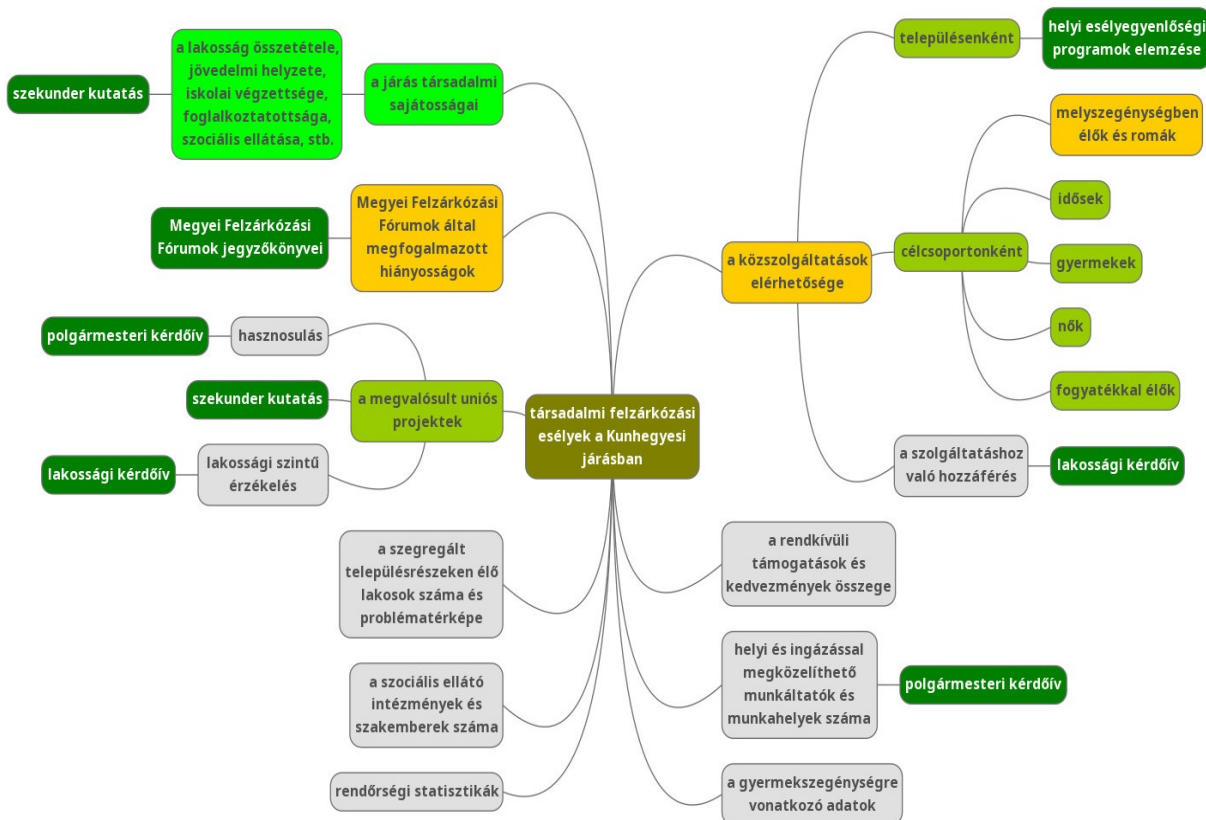
A Kunhegyesi járás az Észak-Alföldi régió leghátrányosabb helyzetű járása. Jelen tanulmány célja a járás népességi folyamatainak megértése és elemzése, amelyre a jövőben a járás településeinek társadalmi felzárkózás szempontú összehasonlító elemzése épül majd. Kiemelt célcsoport a romák és mélyszegénységben élők, a többi kiemelt sérülékeny csoport (fogyatékkal élők, idősek, nők és gyermekek) mellett. Távlati cél a társadalmi felzárkózás esélyeit, illetve a lecsúszás veszélyét felbecsülni településenkénti összehasonlításban, Jász-Nagykun-Szolnok megyei és országos kitekintéssel. A felzárkózási lehetőségek szűkösségének vagy bőségének, a társadalmi mobilitási lehetőségek nehézségének vagy gördülékenységének megítélése közösségről-közösségre, háztartásról-háztartásra és egyénről-egyénné időben is változik. Megélése mindenképp szubjektív, a cikkben szereplő mutatók alapján azonban célként szerepel kiszámolni a mobilitási esélyeket abszolút és relatív mobilitási mérések módszerével (erről ld. Huszár és Záhonyi, 2018), illetve a módszer kritikáját is figyelembe véve (ld. Harcsa, 2018), kiegészítve saját primer kérdőíves felmérés eredményeivel. A tervezett kutatás a következő adatokra támaszkodik majd:

- A Kunhegyesi járás lakosságának összetétele és népesedési folyamatai, különös tekintettel a települések külterületein és szegregált településrészein élő roma és nem-roma lakosok számának változásaira; a lakosság jövedelmi és vagyoni helyzetének időbeli változásai; iskolai végzettségre és foglalkoztatásra vonatkozó adatok és trendek; az igénybe vett rendkívüli támogatások és kedvezmények összesítése, valamint a gyermekekre és gyermekszegénységre vonatkozó adatok; a roma lakosság arányának és a járás társadalmi-gazdasági helyzetének összefüggései (amelynek összefoglaló elemzése a jelen tanulmány témája);
- Rendőrségi statisztikák;
- A lehívott és megvalósult, a társadalmi felzárkózást előmozdítani hivatott uniós finanszírozású projektek darabszáma, összegszerűsége, hasznosulása és szubjektív érzékelhetősége az egyén és a közösség szintjén;
- A helyben elérhető szociális ellátó intézmények és szakemberek, és a települések közszolgáltatásokkal való ellátottsága.

Ez utóbbival cél a járásban elérhető közszolgáltatások grafikus feltérképezése is, a meglévő szolgáltatások lakossági elérhetőségének vizsgálata, és a szolgáltatáshiányok feltárása. A kutatás elkészítésével lehetőség nyílik a helyi szintű szolgáltatás-elérési problémák felszínre kerülésére, különös tekintettel a romák és mélyszegénységben élők, az idősek, gyermekek és

fogyatékkal élők csoportjaira, továbbá segítséget adhat a jövőbeni fejlesztési célok pontosabb meghatározásához.

A társadalmi felzárkózás települési szintű esélyeit összehasonlítóan elemző átfogó kutatás része tehát a jelen tanulmány, amely a Kunhegyesi járás lakossági összetételét és népesedési folyamatait összegzi és elemzi. A kutatás logikáját az 1. ábra szemlélteti, melyben a sárgával jelölt elemeket a jelen tanulmányban dolgozzuk fel:

1. ábra: A tervezett kutatás logikai áttekintése

Forrás: Saját szerkesztés, 2021

Anyag és Módszertan

A Kunhegyesi járás az Észak-Alföldi régió leghátrányosabb helyzetű járása, amelyet országos szinten is a legszegényebb járásként tartjuk számon. A kedvezményezett járásként besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet alapján az ország 5. legrosszabb mutatókkal rendelkező járása, komplex programmal fejlesztendő. A járás hét települése közül kettő, Tiszabő és Tiszabura, amelyek számos hazai és uniós felzárkóztató programnak, valamint civil szervezetnek és vallási segélyszervezeteknek is céltelepülései, számos indikátor tekintetében országosan is sereghajtók. A forrásanyagokban fellelhető statisztikai adatok alapján összegezzük a járás lakossági összetételének jellemzőit és népesedési folyamatait, a jövedelmi helyzetet, az iskolai végzettséget, valamint foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatait. Rendelkezésre állnak továbbá a lakosság által igénybe vett rendkívüli támogatások és kedvezmények adatai, pl. a rendszeres szociális segélyt, álláskeresői támogatást, szociális tűzifa programban való részvételt, gyermekvédelmi és lakhatási támogatást igénylők, stb. száma is. Fontos információval szolgál továbbá a helyben elérhető vagy ingázva megközelíthető foglalkoztatók által kínált munkahelyek számának változása, különös tekintettel a gazdaságfejlesztési céllal, külső források bevonásával az utóbbi években létesített

gazdasági szervezetekre, szövetkezetekre és társadalmi vállalkozásokra. Végül pedig komplex módon elemezzük a gyermekekre, gyermekszegénységre vonatkozó települési adatokat, hiszen ezek önmagukban nem beszédesek, pl. az egy háztartásban élő gyermekek száma csak egy adat, ami nem feltétlen utal a társadalmi helyzetre, azonban együtt vizsgálva a hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű, szocializációs hátrányokkal küzdő, veszélyeztetett, családból kiemelt, stb. gyermekek korcsoportonkénti arányával, sokkal árnyaltabb képet ad a felzárkózás lehetőségeinek megítéléséhez.

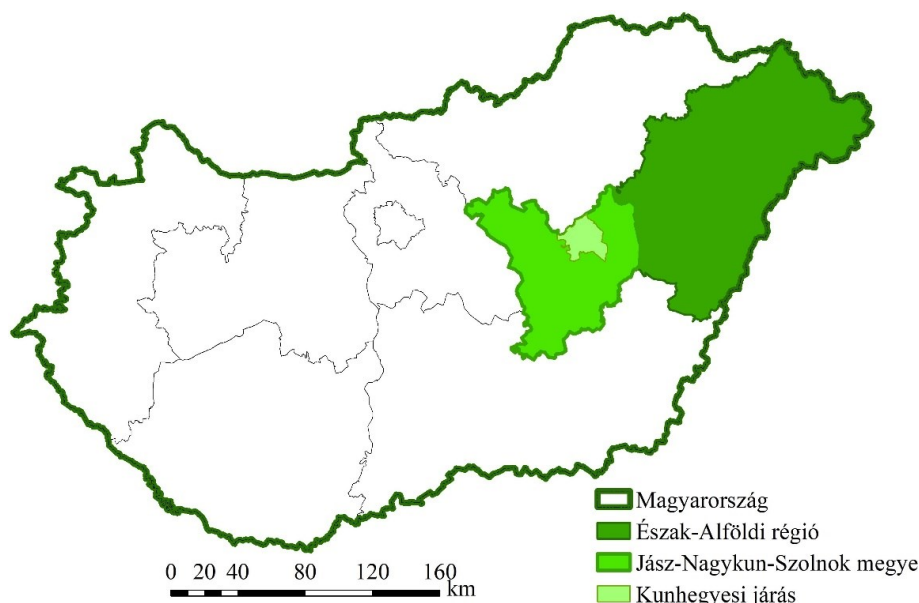
Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló (2003. évi CXXV.) törvény értelmében minden önkormányzatnak rendelkeznie kell öt évre szóló, és kétévente felülvizsgált helyi esélyegyenlőségi programmal (HEP). A HEP-ek szekunder vizsgálata és elemzése – bár a készítőik szubjektív véleménye és látásmódja befolyásolhatja a társadalmi probléma vagy hiányosság súlyosságának megítélését – az egyik legfontosabb forrás a közszolgáltatások összegyűjtéséhez és a hiányosságok feltérképezéséhez.

A HEP-ek mellett a járás települési polgármestereinek kiküldött, és a hétből öt hivatal által megválaszolt online kérdőíves felmérés primer adatainak elemzése nagyban hozzájárult a rendelkezésre álló adatok árnyalásához. A kérdőív, amelynek kitöltésére 2020 első negyedévében volt lehetőség, több nagy területre fókuszált, így a települések infrastruktúra- és szolgáltatás-hiányaira, az uniós és hazai források hasznosulására, a romáknak és mélyszegénységben élőknek a becslésen alapuló arányára, a lakáshelyzetre, és a felhasznált uniós forrásokra.

A HEP-ek és a kérdőívek eredményei mellett rendelkezésünkre álltak a rendszeres időközönként megrendezésre kerülő Megyei Felzárkózási Fórumok jegyzőkönyvei is (MFF, 2020). A fórumok a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS, 2011) „Semmit rólunk nélkülünk” alapelve értelmében a megyei és helyi szintű együttműködés egyeztetési terepe, amelyre 2018 decembere és 2020 októbere között négy alkalommal került sor. A fórumokon az MNTFS célcsoportjai mentén szervezett megyei munkacsoportok képviselői, civil szervezeti vezetők és intézményvezetők tolmácsolásában, a helyi szintű közszolgáltatás-elérési problémák specifikumai kerültek felszínre.

Eredmények

A Kunhegyesi járás az Észak-Alföldi régióban, Jász-Nagykun-Szolnok megyében, a Tiszától keletre és a Tisza-tótól délre a Nagykunság területén található (2. ábra). Járasközpontja 2013 óta Kunhegyes város 7 660 lakossal, a legkisebb település Tomajmonostora 746 fővel (forrás: KSH). Kunhegyes a járás déli sarkában található, a hozzá tartozó településektől 10-23 km távolságra. A járás hét településének össznépessége 2018-ban 19 612 fő volt, népsűrűsége 42 fő/km², területe 464,58 km². Két város – Kunhegyes és Abádszalók, – és öt község – Tiszabura, Tiszabő, Tiszaroff, Tiszagyenda és Tomajmonostora – tartozik hozzá, és a kedvezményezett járásokról szóló 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet alapján komplex programmal fejlesztendő.

2. ábra: A Kunhegyesi járás elhelyezkedése

Forrás: Saját szerkesztés, 2021

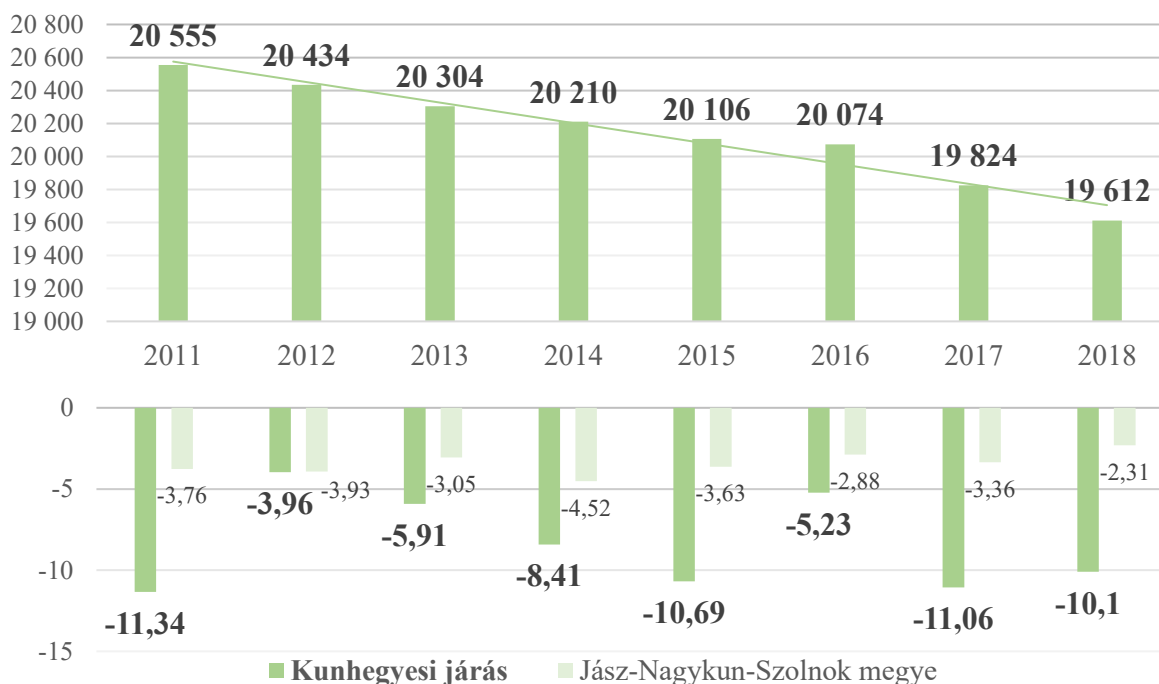
A Kunhegyesi járásban az egy főre jutó nettó éves jövedelem 628 695 Ft volt 2018-ban, amellyel a járás a legszegényebb járásnak számít Jász-Nagykun-Szolnok megyében (1. táblázat).

1. táblázat: Egy főre jutó nettó éves jövedelem (2018, Ft/év)

Jász-Nagykun-Szolnok megye, járások	Egy főre jutó nettó éves jövedelem (Ft)
Szolnoki járás	1 109 526
Jászberényi járás	1 062 913
Törökszentmiklósi járás	873 218
Mezőtúri járás	858 698
Karcagi járás	823 765
Jászapáti járás	811 034
Kunszentmártoni járás	805 885
Tiszafüredi járás	798 111
Kunhegyesi járás	628 695

Forrás: KSH, TeIR adatai alapján saját szerkesztés, 2021

A felzárkózási programok összegzése alapján a járás összlakossága 2011 óta folyamatosan csökken. A vándorlási mérlege, vagyis az újonnan betelepülők és az elköltözők folyamatosan negatív különbséget mutat. A csökkenő lakosságszám (ld. 3. ábra) mellett a járásban az országos átlagnál magasabb az átlagos gyermekszám, de közben szinte minimális az elsődleges munkaerőpiacon kínált állás.

3. ábra: A Kunhegyesi járás lakónépessége (fő), és vándorlási egyenlege (%) területi kitekintésben, 2011-2018

Forrás: KSH, TeIR adatai alapján saját szerkesztés, 2021

Súlyos probléma a kábítószer-fogyasztás és más szenvedélybetegségek, és sajnos magas a kapcsolati és családon belüli erőszak előfordulásának az esélye is (MFF jegyzőkönyvek, 2020). Utóbbi, feltételezhetően a pandémiás korlátozások hatására, azóta minden bizonnyal még magasabb lehet.

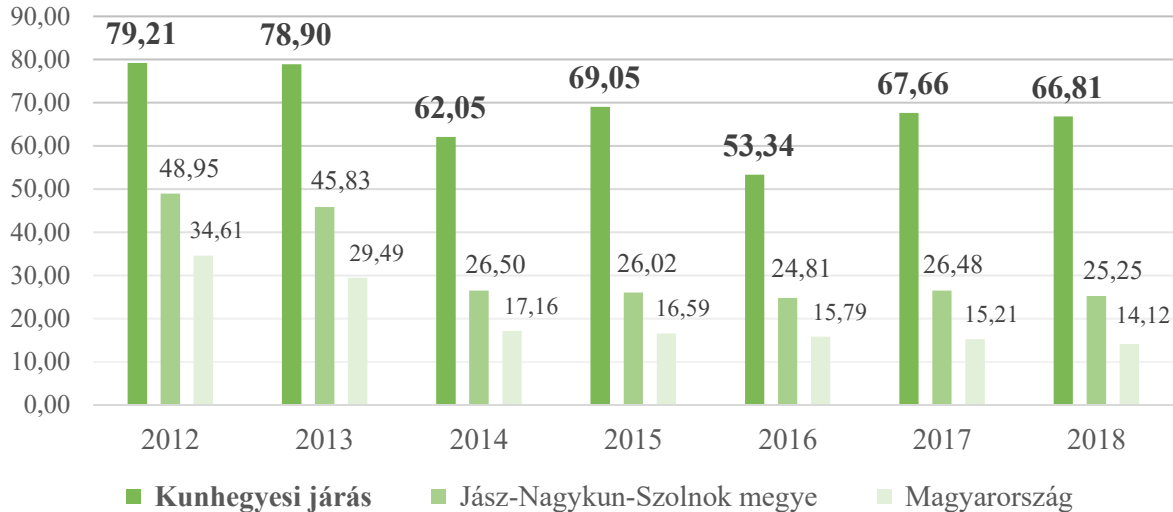
A 0-2 éves gyermekek (csecsemők) aránya 2012 és 2017 között folyamatosan nőtt, azóta némileg csökkent 4,1%-os arányig 2018-ban. Egy bölcsődei férőhelyre jelenleg 15 kisgyermek jut, azonban a férőhelyek száma (55 fő) így is meghaladta az igényt (52 fő) (forrás: KSH TeIR). Az igény minden bizonnyal magasabb, mint a jelenleg igénybe vett férőhely, ennek oka, hogy nem minden településen elérhető bölcsődei szolgáltatás (MFF jegyzőkönyvek, 2020). Amennyiben az igény a közeljövőben számottevően növekedni fog, a kapacitás nem lesz elegendő. Az uniós finanszírozású TOP-os programoknak (Terület- és Településfejlesztési Operatív Program) köszönhetően négy településen bővült vagy épült bölcsőde: Kunhegyesen, Tiszabón, Tiszaburán és Tomajmonostorán. A bölcsődék számának bővülése, különösképp a hátrányos helyzetű településeken, nemcsak a gyermekek korai szocializációját, gondozását és egészséges táplálkozását biztosítja, hanem kedvező hatással van a nők munkaerőpiacra vagy képzésbe való visszatérésére szülés után.

Az óvodai férőhelyek száma 2013-ban volt a legmagasabb, 1 003 hellyel, 2016-ban 929 férőhely volt a legalacsonyabb, majd újra nőni kezdett, és 2018-ban 959 3-5 éves kisgyermek számára nyújtott ellátási lehetőséget (Forrás: KSH TeIR). Az óvodai kapacitás némileg meghaladja az igénybe vett férőhelyek számát.

A járásban 11 általános iskolai feladat-ellátási hely van, az általános iskolai tanulók száma a KSH adatai alapján 2018-ban 2 025 fő volt. Az eltérést az általános iskolás korú gyerekek száma és az általános iskolai tanulók száma között két tényező adja: egyrészt a 6 évesen az iskolába – érettség hiányában – nem beiratott gyerekek száma, valamint nagyobb részt az, hogy az

általános iskolai korú, de több-évfolyamos gimnáziumba járó gyerekek nem kerültek feltüntetésre a statisztikában. Mindezzel együtt az általános iskolai feladatellátási helyek átlagos létszáma jelentősen alulmúlja az átlagokat: egy helyre 184 fő jutott 2018-ban.

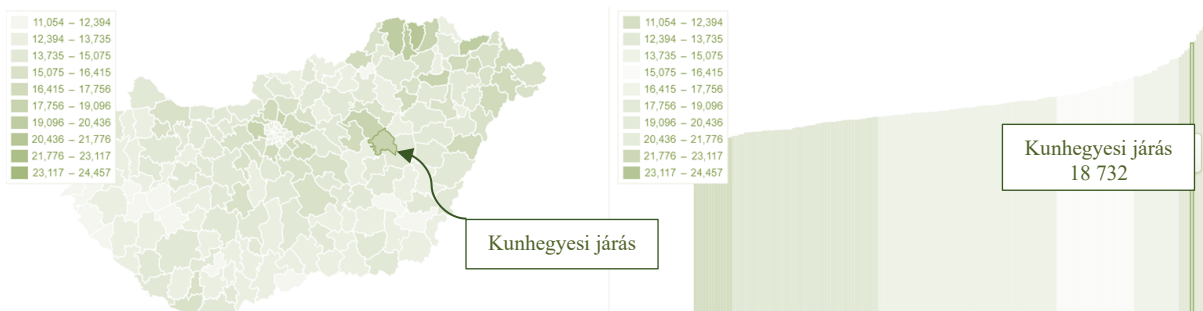
A hátrányos helyzetű általános iskolai tanulók aránya riasztóan magas, közel 67% (4. ábra), amely a megye és régió legmagasabb adata; a megyei átlag duplája, és az országos átlag mintegy ötszöröse.

4. ábra: A hátrányos helyzetű általános iskolai korú gyermekek aránya a Kunhegyesi járásban, területi összehasonlításban, 2012-2018 (%)

Forrás: KSH, TeIR adatai alapján saját szerkesztés, 2021

Az állandó népességben belül a 0-14 éves korú lakosságcsoporthoz aránya jelentősen magasabb, mint a megyei, regionális vagy országos átlag (5. ábra). E tekintetben Tiszabő pedig magasan vezet az ország valamennyi, szám szerint 3 155 települése között. Az ország 175 járásából mindössze a három leghátrányosabb Borsod-Abaúj-Zemplén megyei járás produkál némileg magasabb arányt. A Kunhegyesi járásban a népességben belül a 60 évnél idősebbek aránya ugyanakkor elmarad az átlagostól (21,8%).

5. ábra: A 0-14 éves korú állandó népesség aránya a Kunhegyesi járásban, 2018 (%)

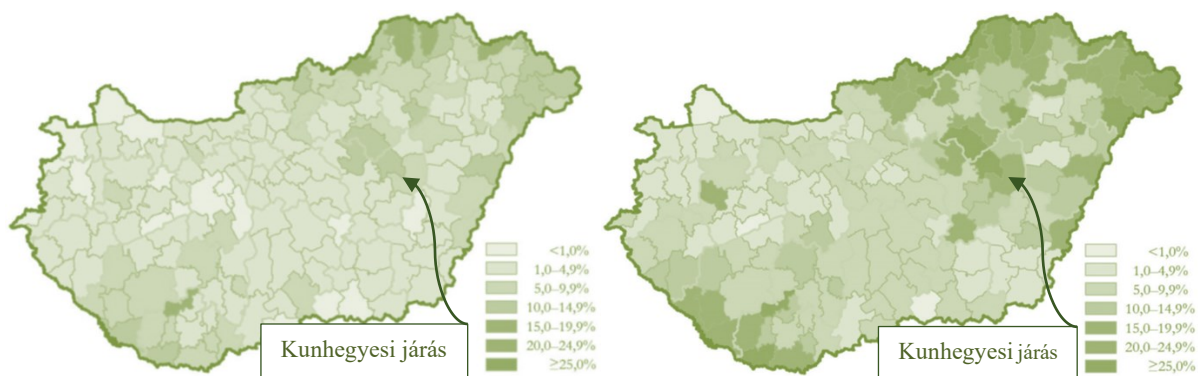
Forrás: KSH TeIR adatai alapján saját szerkesztés, 2021

Ezek az adatok önmagukban elvileg a lakosság kedvező összetételére utalhatnak, vagyis a Kunhegyesi járás lakossága meglehetősen fiatalnak, sőt, fiatalodónak tekinthető. Az összképet azonban árnyalni szükséges, mert a járásban országosan a legalacsonyabb a születéskor várható élettartam, az egyik legmagasabb a hátrányos helyzetű gyermekek aránya, és országosan a

legalacsonyabb az adófizetők száma az aktív népesség arányában. Érdekes foglalkozni azzal is, hogy az országos átlagnál jóval alacsonyabb az átlagos képzettségi szint. A középiskolai tanulmányokat a megyében folytató fiatalok száma jelentős csökkenéssel megy keresztül; az elmúlt 10 év alatt itt mintegy 5 000 fővel csökkent az ilyen jellegű oktatásban részt vevők száma (pl. a 15-17 éves korcsoportba tartozó fiatalok mindössze 17%-a jár nappali tagozatra középiskolába), melynek fő okát a Megyei Felzárkózási Fórum tagjai egyhangúlag a tankötelezettségnek a 2011-es köznevelési törvény szerinti, tizenhat éves korra történő leszállításában jelölték meg. Mindamelllett, hogy az átlagos értéket jóval meghaladó a háztartásonkénti gyermekszám, a hátrányos helyzetű gyermekek kiugróan magas aránya azt sejteti, hogy ezeknek a gyermeknek számottevő része nem az ideális körülmények közé születik. Mindezek fényében nem csoda, hogy sokan elhagyják a térséget egy jobb élet reményében, és folyamatosan csökken a lakosság szám.

Jász-Nagykun-Szolnok megye elhelyezkedéséből adódóan az egyik olyan megye, ahol a tanyás térség még jellemző településtípus, és hasonlóan a falusias térségekhez, évtizedekig a tanyasi lakosság is a cigánysághoz hasonlítható pejoratív jelentést kapott, az akkori fejlesztési politikai irányzatoknak megfelelően (Enyedi – Tamási, 2001). A mai napig érezteti ez a hatását, bár az utóbbi években lassan a vidék – egy modern megközelítésen – reneszánszát kezdi élni (ld. pl. Gonda et al., 2020). Ez egy újfajta minőséghez párosul, amikor a vidéket újra felfedezők azok a magasan képzett szakemberek, akik menekülnek a nagyvárosi zsúfoltság elől a vidék élhető és egészséges környezetébe, de nem mezőgazdasággal foglalkoznak, hanem távmunka keretében látják el napi teendőiket (ld. részletesen Ritter, 2017). Természetesen ahhoz, hogy a térség vonzó legyen a kikötözők számára, illetve a népesség megtartásában erősödni tudjon, a szükséges infrastruktúra megfelelő minőségben való biztosítása elengedhetetlen.

A rendszeresen ülésező Megyei Felzárkózási Fórumokon rendre felmerül a kérdés, hogy van-e összefüggés a csökkenő lakosság szám, a felzárkóztató programok ellenére romló gazdasági és társadalmi folyamatok, illetve a lakosság etnikai összetétele között. A kérdéskört érzékenysége ellenére a fórum tagjai, köztük roma civil szervezetek vezetői, roma nemzetiségi politikában aktív vezetők és roma polgármesterek számos alkalommal bátran megvitatták. A járásban a roma népesség aránya a 2011-es népszámlálási adatok alapján 17,93%, a megye legmagasabbja. A járás hét településéből legalább három roma többségű, kettő szinte tisztán romák által lakott. A tízévenként megszervezett népszámlálások önmeghatározás alapján rögzítik a magukat romának/cigánynak vallók számát. Annak ellenére azonban, hogy a Setét Jenő roma polgárjogi aktivista vezetésével az Ide tartozunk! Roma Közösségi Hálózat szervezésében a 2011-es népszámlálást megelőzően megvalósult Sokszínű Magyarország kampánynak köszönhetően – amelyben roma kérdezőbiztosok a roma identitás felvállalására ösztönözték a roma lakosságot, – a 2001-es 190 ezerhez képest 2011-ben több mint 310 ezren vallották magukat romának, a valós adatok a 2011-esnél is minden bizonnyal szignifikánsan magasabbak (Malkovich, 2011). Ezért is valószínűsítjük, hogy jóval pontosabb adatokkal szolgál az 1984-87-es CIKOBÍ (Cigányügyi Koordinációs Bizottság) felmérés módszertanán alapuló összegzés, amelyet a Debreceni Egyetem (DE) Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékének munkatársai 2010-13-ra frissítve is elkészítettek, és amely a hivatalos statisztikai adatokon túl alapvetően a települési és roma nemzetiségi önkormányzatok megkérdezésén alapult (ld. részletesen: Péntes et al. 2018). A 6. ábra kiválóan szemlélteti a változást a roma, illetve az életmód, életvitel, antropológiai jelleg és az együttélés tapasztalatai alapján a nem-roma lakosság által cigánynak tekintett népességnek a teljes lakónépességhez viszonyított arányában három évtized alatt, amelyben egyes Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Baranya megyei járások mellett a legmagasabb arányú kategóriába tartozik a Kunhegyesi járás is.

6. ábra: A roma népesség arányának járási szintű összehasonlítása a CIKOBÍ-felmérés (1984-87), illetve a DE felmérése (2010-13) alapján

Forrás: Pénzes et al. (2018) alapján saját szerkesztés, 2021

A romák magas aránya önmagában nem magyarázhatja a romló gazdasági-társadalmi adatokat, meggyőződésünk, hogy a gazdasági teljesítménynek nincs etnikai specifikuma. A magyar társadalom a rendszerváltás időszakában, még nemzetközi összehasonlításban is a nyitottabb és könnyebben átjárható, fluidabb társadalmi osztályokkal rendelkező társadalmak közé tartozott, a 2000-es évek kutatásai viszont arra világítanak rá, hogy ezek átjárhatósága a szomszédos országok között is Magyarországon lett a legnehézkesebb (Bukodi et al., 2017). Magyarul, aki szegénynek születik, annak Kelet-Európai összehasonlításban is Magyarországon van a legkevesebb esélye változtatni gazdasági-társadalmi helyzetén. Az utóbbi évtizedekben nemcsak a különböző társadalmi rétegek közötti jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek növekedtek, de a társadalom szerkezete is polarizálódott, és az esélykiegyenlítő kormányzati intézkedések ellenére az esélyegyenlőség mértéke tovább csökkent (Huszár-Záhonyi, 2018).

Az Észak-Alföldi régió egymástól nagy távolságokra található településekből álló településszerkezetének is köszönhetően, valamint egyes roma közösségekben a generációkon keresztül átörökített mintáknak, a kulturális háttérnek, a hagyományos családfelfogásnak és nemi szerepeknek feltételezhetően már inkább lehet szerepe a társadalmi mobilitás összességében kedvezőtlen irányú alakulásában. Míg korábban a roma lakosság jellemzően vidéken koncentrált, az elmúlt három évtizedben sokan beköltöztek a nagyvárosokba, elsősorban Budapestre, valamint a foglalkoztatási mágnesként működő nagyvárosokba. Ennek ellenére a roma lakosság népességen belüli aránya még mindig a kistelepüléseken a legmagasabb, amihez ráadásul olyan területi hátrány is társul, ami a Kunhegyesi járás egyes településein kimondottan szembetűnő: azokban a hátrányos helyzetű járásokban nőtt a legnagyobb mértékben a cigányság aránya, ahol az már a CIKOBÍ-felmérés idején is kimagasló volt. A Kunhegyesi járást az elmúlt évtizedek különböző felmérései rendre a legmagasabb roma lakosságú járások között hozták (2. táblázat).

2. táblázat: A legmagasabb romanéesség-arányú járások és a romák aránya Magyarországon, a különböző felmérések időpontjában (%)

#	CIKOBI, 1984-87		DE, 2010-13		Népszámlálás, 1990		Népszámlálás, 2011	
	járás	%	járás	%	járás	%	járás	%
1.	Edelényi	17,2	Encsi	39,0	Encsi	11,1	Encsi	23,2
2.	Ózdi	17,0	Ózdi	37,8	Kunhegyesi	10,0	Szikszói	19,6
3.	Encsi	16,6	Sellyei	35,1	Záhonyi	9,3	Edelényi	18,1
4.	Cigándi	15,1	Hevesi	34,7	Vásárosnaményi	9,2	Kunhegyesi	17,9
5.	Sásdi	15,0	Edelényi	33,7	Edelényi	9,0	Cigándi	16,5
6.	Sellyei	14,9	Bátonyterenyei	32,5	Nyírbátori	8,3	Sellyei	16,1
7.	Fehérgyarmati	13,3	Cigándi	32,4	Ózdi	8,0	Hevesi	14,8
8.	Kunhegyesi	13,3	Mezőcsáti	30,3	Fehérgyarmati	7,5	Gönci	14,0
9.	Mátészalkai	13,3	Nyírbátori	29,0	Gönci	7,4	Szécsényi	13,7
10.	Szécsényi	13,2	Sásdi	27,9	Szerencsi	7,3	Vásárosnaményi	13,3

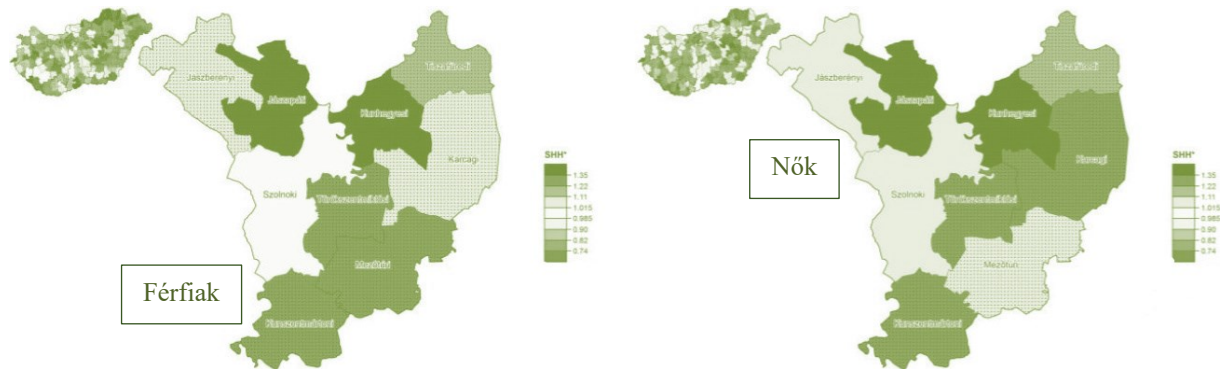
Forrás: Pénzes et al. alapján saját szerkesztés, 2018

Az ország számos más, magas roma lakosság arányú járásához hasonlóan itt is jellemző – az összesített negatív vándorlási mérleg mellett – a nem-roma népesség még nagyobb arányú elvándorlása, a helyben maradó nem-roma lakosság előregedése, későbbi gyermekvállalása és alacsony fertilitása, a cigányság korábbi gyermekvállalási hajlandósága és magas fertilitása mellett. Ennek következtében megindult e térségek „elcigányosodása”, és a roma többségű, vagy szinte tisztán roma összetételű településrészek és települések kialakulása, mint például Tiszabó, Tiszabura vagy Tiszaroff is. Nem csoda hát, hogy az ilyen magas roma lakosság-összetételű járásokban, így a Kunhegyesi járásban is, érezhetően szűkösebb a társadalmi mobilitási esélye.

A KSH adatai alapján a legfeljebb általános iskola 8. osztályát végzett hétéves és idősebbek aránya 35%, ami a járások közötti „versenyben” országosan a legmagasabb adat. A fejlesztési elképzelések során itt sürgős beavatkozás szükséges az arány szignifikáns csökkentése érdekében. A rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező aktív korúak aránya szintén kedvezőtlen képet mutat, 25,43%-kal nagyon magas arányt képvisel. A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya is tükrözi a negatív folyamatokat, a háztartások felében (50,26%) egyáltalán nincsen foglalkoztatott, ez megyei és régiós kitekintésben is a legmagasabb érték. A legfeljebb 8 általános iskolát végzett regisztrált munkanélküliek aránya szintén kiemelkedően magas, ami részben a lakosság képzettségi adatait tükrözi, részben az elhelyezkedési lehetőségek hiányát. Ez az a réteg, amelynek a kilátásai igencsak rosszak, elhelyezkedésükre nagyon kicsi az esély, és az életkörülményeik konzerválhatják a jövő generációi számára is az ellehetetlenülést. Vizsgálni szükséges, hogy számukra milyen lehetőségek adódnak akár a képzésre, akár az alacsony presztízsű foglalkoztatási ágakban munkahelyteremtésre. Ezt célozzák a Máltai Szeretetszolgálat döntően hazai forrásból felzárkóztató programjai a járás két településén is (ld. Kiss et al., 2013). Közülük sokan az építőiparban végeznek időszakos munkát, vagy a mezőgazdaságban idényjellegű munkát vállalva jutnak rendszertelen bevételhez. Ugyanakkor azt is fontos látni, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatás sajátosságai, és az agráriumból történő munkaerő-kiáramlás és munkanélküliség is szorosan összefügg a területi egyenlőtlenségekkel (ld. erről Ritter, 2008).

A fiatal munkanélküliek, azaz a 25 év alatti regisztrált munkanélküliek aránya a térségben kiemelkedően magas, a fiatalok elhelyezkedése itt is kimondottan nehéz.

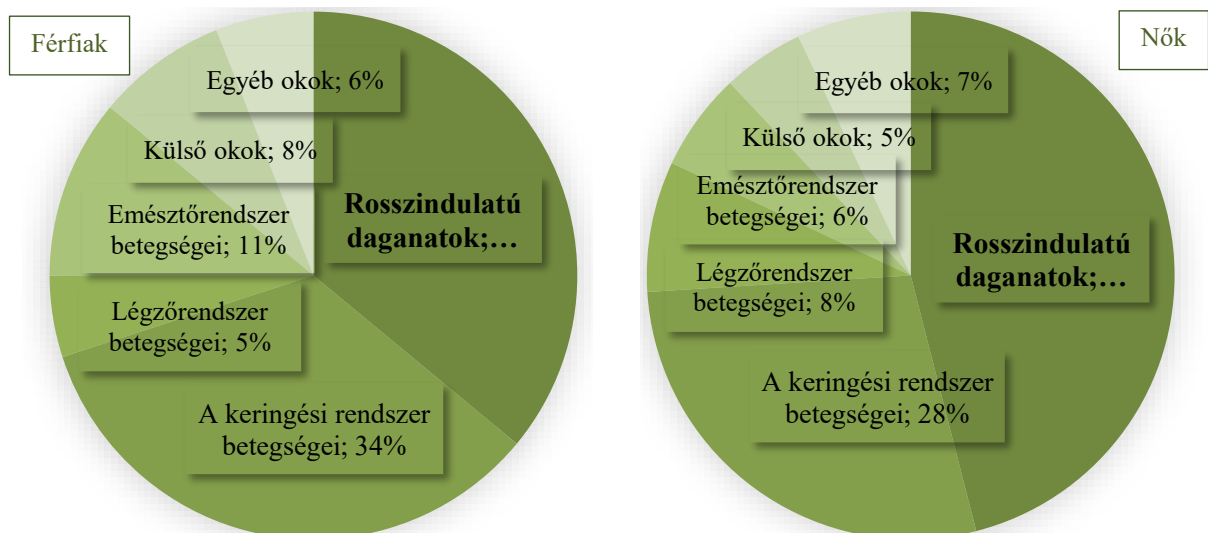
A Kunhegyesi járásban is, ahogy a hátrányos helyzetű térségekben általánosan tapasztalható, alacsonyabb a születéskor várható élettartam, és magasabb a korai halálozás mind a férfiak, mind a nők körében (7. ábra).

7. ábra: Összes halálok miatti korai (25-65 év közötti) halálozás férfiak és nők körében Jász-Nagykun-Szolnok megye járásaiban, 2013-2017

Forrás: NEKIR, 2019 alapján saját szerkesztés

A megyében a legrosszabb egészségügyi mutatókat a Kunhegyesi járás „produkálja” a Jászapáti járással szorosan a nyomában. A leggyakoribb halálokok között első a keringési rendszer betegségei okozta halálozás, amely köztudottan egyike a megelőzhető halálokoknak (8. ábra). A keringési rendszer betegségei közül az általuk okozott betegség- és halálozási teher alapján kiemelt figyelmet érdemelnek a magas vérnyomás, az ischaemiás szívbetegségek (ISzB), ezen belül is a heveny szívizominfartus, valamint a cerebro-vaszkuláris betegségek, illetve az agyvérzés. Az érrendszerek károsodásával járó betegségek kialakulásához számos tényező járul hozzá, pl. a magas vérnyomás, cukorbetegség, zsírsanyagcsere zavarok, elhízás, stressz, dohányzás, mozgásszegény életmód.

8. ábra: A 25-64 éves férfiak és nők (korai) haláloki struktúrája Jász-Nagykun-Szolnok megyében, 2013-2017 (%)

Forrás: NEKIR, 2019 alapján saját szerkesztés

A különböző ellátásokban részesülők lakossági csoportok vizsgálata elengedhetetlen annak érdekében, hogy képet kapjunk a Kunhegyesi járás lakosságának állapotáról. A szociális ellátások terén 2018-ban rendszeres szociális segélyben 451 fő, házi segítségnyújtásban 221 fő, szociális étkeztetésben 600 fő részesült. Családsegítő szolgáltatásban 4 242 fő vett részt, gyermekjóléti szolgáltatás által 580-an jutottak közvetlen szolgáltatáshoz. Idősek nappali ellátásában 67 fő részesült, így az intézmények kihasználtsága 73,6%-os volt, és az időskorúak otthonában 70 fő kapott ellátást, az intézmények így közel 97,2%-os kapacitással működtek (Forrás: TeIR Települési adatgyűjtő).

Míg az idősek számára juttatott támogatások mögött optimális esetben egy ledolgozott élet áll, addig a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők helyzete sokkal szomorúbb képet mutat. Azok a gyerekek jogosultak rendszeres gyermekvédelmi támogatásra, ahol a gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladja meg a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben előírtakat. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság megállapításának célja annak igazolása, hogy a gyermek szociális helyzete alapján jogosult az ingyenes vagy kedvezményes intézményi gyermekétkeztetésnek, és – ha a törvényben foglalt feltételeknek megfelel – a szünidei gyermekétkeztetésnek, vagy a természetbeni támogatásnak, továbbá a külön jogszabályban meghatározott egyéb kedvezményeknek az igénybevételére. Bár a számuk évről évre csökken, azonban 2019-ben még mindig havonta átlagosan 3 163 fő részesült a kedvezményben, ami a teljes lakosság csaknem 16%-a, kiemelkedő adatokkal Tiszaburán (1 096 fő) és Tiszabón (917 fő).

Ezzel részben összefügg a családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma, mely szociális és mentálhigiéniai problémák, illetve egyéb, krízishelyzet miatt segítségre szoruló személyek és családok számára az ilyen helyzethez vezető okok megelőzése, a krízishelyzet megszüntetése, valamint az életvezetési képesség megőrzése céljából nyújtott szolgáltatás. Sajnos ez a szám elég magas a megyében, a megyék közötti összehasonlítás alapján is, a Kunhegyesi járásban pedig kiugróan magas. Szintén a családok és gyerekek helyzetét tükrözi a gyermekjóléti szolgálat által gondozott kiskorúak száma. A szolgálat a gyermek érdekeit védő speciális személyes szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával segíti elő a gyermek testi és lelki egészségét, családban történő nevelkedését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, vagy a kialakult helyzet megszüntetését, illetve a családból kiemelt gyermek visszahelyezését. A szolgáltatás legfontosabb feladatai között a tanácsadás, tájékoztatás, hivatalos ügyek intézésében való segítségnyújtás, valamint a gyermek veszélyeztetettségét jelző rendszer működtetése, családgondozás és utógondozás, szabadidős programok szervezése szerepel.

Következtetések

Jelen tanulmány a Kunhegyesi járást ezúttal népesedési szempontból elemzi, és azt vizsgálja, hogy az elmúlt egy-másfél évtizedben milyen tendenciák jellemzik a lakosság összetételét, vándorlási szokásait, valamint gazdasági és társadalmi helyzetét. A Tisza keleti oldalán, és a 4-es főúttól északra elterülő vidék évtizedek óta komoly nehézségekkel sújtott térség. Ha nem lennének kiemelt állami programok, amelyek legalább a minimális esélyét kínálják a felzárkózásnak, illetve a leszakadás lassításának, akkor az itt élő több tízezer ember számára csekély jövőkép mutatkozna. A megyében az itt élő közösségeknek van a leginkább szükségük arra, hogy megfelelő szakemberek álljanak folyamatosan a rendelkezésükre, és segítsék a fejlesztési programok sikeres megvalósítását. A programok sikerének biztosítását a Magyar Máltai Szeretetszolgálat ún. diagnózis-alapú beavatkozási módszertannal dolgozó, Jelenlét címet viselő programja mintaprojektként fel is vállalta, előbb saját, majd kormányzati források

felhasználásával a Kunhegyesi járás két településén is. A felzárkóztató programoknak, gazdaságélénkítő beruházásoknak és a helyi roma képviselő aktív szerepvállalásának köszönhetően a Kunhegyesi járásban megindultak reménykeltő változások, például az iskolai végzettség növekedése és a veszélyeztetett gyermekek számának csökkenése tekintetében, kérdés, hogy az eddigi eredmények mennyire fenntarthatók, illetve vajon lehet-e számítani arra, hogy a térség idővel önfenntartó társadalmi felzárkózási pályára állhat-e. A kutatás jövőbeni irányai reményeink szerint árnyaltabb választ fognak tudni adni erre a kérdésre.

Irodalomjegyzék

1. Bukodi, E. – Paskov, M. – Nolan, B. (2017): Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account and an Old Story. INET Oxford Working Papers No. 03., Institute for New Economic Thinking at the Oxford Martin School
2. Domokos V. (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése különböző közoktatási, egészségügyi, településfejlesztési adatforrások egybevetésével, Budapest: ECOTREND Bt.
3. Dövényi Z. (ed.)(2010): Cadastre of the small regions of Hungary. Budapest: Research Institute of Geography of the Hungarian Academy of Sciences.
4. Enyedi Gy. – Tamási P. (2001): Szegénység Magyarországon. INFO-Társadalomtudomány 54. pp. 3-6.
5. Gonda V. J. - Péli L. - Nagyné M. M. (2020): Generációváltás problematikája a tanyasi életformában – fiatalok az élet peremén (a)vagy az „elveszett paradicsomban”. Studia Mundi - Economica 7. (4) pp. 47-59. DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2020.07.01.26-36
6. Harcsa I. (2018): Vita, hozzászólás: Módszertani tanulságok a társadalmi percepciók mérése kapcsán. Reflexiók Huszár Ákos és Záhonyi Márta, „A szubjektív mobilitás változása Magyarországon” című írásához. Demográfia 61. (1) pp. 91-98. DOI: 10.21543/Dem.61.1.4
7. Havasi É. (2001): A szegénység fogalma és mérhetősége. INFO-Társadalomtudomány 54. pp. 7-16.
8. Huszár Á. – Záhonyi M. (2018): A szubjektív mobilitás változása Magyarországon. Demográfia 61. (1) pp. 5-27. DOI: 10.21543/Dem.61.1.1
9. Idetartozunk Egyesület (2019): A kezdetek: 2011. Az identitáspolitiká. <https://idetartozunk.org/kik-vagyunk/>
10. Jedynek W. – Káposzta J. – Kinal J. (Szerk.) (2017): Changes as a social process. Rzeszów: University of Rzeszów
11. Kiss D. – Lantos Sz. – Marozsán Cs. – Németh N. (2013): Jelenlét – A roma integrációt szolgáló fejlesztések megalapozása, szociális munka kirekesztett közösségekben, szegregátumokban. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat
12. KSH (2012): A gyermekvállalás társadalmi-gazdasági háttérének területi jellemzői. Budapest: KSH
13. KSH (2017): Jász-Nagykun-Szolnok megyei évkönyv, 2017. Budapest: KSH
14. KSH (2010): A születéskor várható élettartam területi különbségei. Statisztikai Tükör IV. (115) <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/varhatoelet10.pdf> (Letöltve: 2021.02.07.)
15. Molnár M. – Bogárdi T. (2016): Investigating provincial Hungary: Social Recovery or Recession? pp. 93-104. In: Jedynek, W. - Kinal, J. (Eds.) Society – Modernity – Change: Selected issues from Central Europe. Krakow: University of Rzeszów

16. Péntes J. – Tátrai P. – Pásztor I. (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika* 58. (1) pp. 3-26. DOI: 10.15196/TS580101
17. Matkovich I. (2011): Népszámlálási kampány romákkal – Fontosabb az eredménynél. *Magyar Narancs* 42. (10.20.)
https://magyarnarancs.hu/belpol/nepszamlalasi_kampany_romakkal_-_fontosabb_az_eredmenynel-77142
18. MFF (2020): Megyei Felzárkózási Fórum jegyzőkönyvek – informális anyag. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat
19. NEKIR (2019): Népegészségügyi Elemzési Központ Információs Rendszer. Budapest: Nemzeti Népegészségügyi Központ
20. Ritter K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika* 48. (5) pp. 554-572.
21. Ritter K. (2014): Possibilities of local economic development (LED) in lagging rural areas. *Acta Carolus Robertus* 4. (1) pp. 101-108.
22. Ritter K. (2017): Vidékgazdasági tanulmányok. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó
23. Ritter, K. (2018): Special features and problems of rural society in Hungary. *Studia Mundi – Economica* (1) pp. 98-112. DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.98-112

Jogsabályok:

1. 1672/2015. (IX. 22.) Korm. határozat a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. végrehajtásának a 2015-2017. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről
2. 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet A kedvezményezett eljárások besorolásáról
3. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. 45/(3) 27. A gyermekek, a tanulók kötelességei és jogai, a tankötelezettség
4. 1997. évi XXXI. törvény A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról